

This article outlines the philosophical and educational paradigm of new approaches in the process of self-identity at school period, the prospects for transformation of educational content as a means of self-identity of the student. It describes the components of the school education content: informational and active (with cognitive, value, technological, developmental components), communicative and reflexive. Changes of the paradigmatic framework of schooling are going on in the context of the content and quality of education improvement concept. The concept of secondary education is determined by the following components: «learning as a process», «participants of learning process», «learning time», «institution» and «educational technologies». Conceptual center of school is a person. Means of students' personal potential realization determine the future of human development in the twentieth century. The following should be fulfilled: content focusing on educational results, which are formed as key competences; introducing in the disciplinary approach and program optimization in different subjects and coursebooks, practical usage of the content and its optimization; using assessing technologies which are true to life.

Key words: self-identity, competence, components of educational content, the process of individualization, monitoring the quality of education, humanistic approach sociocultural environment, training staff, psychologization of educational process.

УДК 261.6+294

Богомолець О. В.

доктор медичних наук, народний депутат Верховної Ради України,
колекціонер (Київ, Україна), E-mail: iconsbogo@icloud.com

ФЕНОМЕНИ ДВОВІР'Я І КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНСЬКІЙ СВІТОГЛЯДНІЙ ТРАДИЦІЇ

***Анотація.** В статті показано, що двовір'я – це світоглядно-релігійна система в межах якої співіснують два протилежні світогляди та відповідні їх соціальні чи релігійні практики, що зумовлює прояви відкритої чи прихованої напруги в колективному світогляді. Двовір'я притаманне перехідним періодам в розвитку культури, а тому нівелюється відразу після того, як з'являються передумови для культурного діалогу, в результаті якого зароджується нова світоглядна система, яка відзначаючись високим рівнем синкретизму, не зводиться до жодного з тих елементів, що лежали в основі її формування.*

***Ключові слова:** двовір'я, діалог культур, світоглядно-релігійна система, язичництво, православ'я, «народне православ'я».*

Постановка проблеми. Відродження національної спадщини та духовної культури українського народу, яке відбувається паралельно зі становленням української державності, цілком закономірно зумовило цікавість дослідників до питань пов'язаних з вивченням особливостей української релігійності та особливостей українського світогляду в цілому. Адже, саме чітке усвідомлення власної ментальної своєрідності, дає можливість зрозуміти причини тих історичних та світоглядних колізій, які спостерігалися в історії українського народу, розрити підвалини його етнокультурного поступу. Вказаний процес, подекуди супроводжується закликами дослідників до відродження традиційної української віри [12, с. 80], під якою в одних випадках розуміють слов'янське язичництво, як це спостерігається у працях Г. Лозко, а у інших – українське православ'я. Часто дослідники пишуть і про те, що притаманне українському світогляду двовір'я (двоєвір'я) на ментальному рівні було пов'язане з виразною роздвоєністю світогляду, яка на соціокультурному рівні виявлялася через поєднання східнохристиянської релігійної традиції та західноєвропейських політичних цінностей [9, с. 9].

Аналіз досліджень і публікацій. Феномен двовір'я вже неодноразово ставав об'єктом вітчизняного інтелектуального дискурсу. В цьому контексті варто насамперед згадати праці Е. Анічкова, М. Гальковського, М. Грушевського, І. Левін, І. Огієнка, Г. Лозко, Н. Стратонової, В. Мількова та ін. Згадані дослідники ввели у науковий колообіг термін «двовір'я» та запропонували ґрунтовне теоретич-

не дослідження своєрідності давньоруської релігійності, підкресливши тісне співіснування в ньому двох протилежних світоглядно-релігійних систем та відповідних їм релігійних практик. Разом з тим, запропонований у працях згаданих дослідників підхід, відзначався деякою односторонністю – тут двовір'я постає як притаманне для руського середньовічного світогляду співіснування язичництва та християнства, однак, якщо виходити із запропонованих ними ж засновків, зокрема, положення про те, що двовір'я – це світогляд, який передбачає дві віри, то цілком логічним видається питання про те, чи такий світогляд притаманний тільки києворуській культурі, чи можливо він проявлявся й в інші історичні періоди.

Метою нашої роботи є формування цілісного концептуального уявлення на феномен двовір'я крізь призму його актуалізації в українському світогляді різних історичних періодів.

Виклад основного матеріалу. Широко вживаний у сучасному вітчизняному інтелектуальному дискурсі термін «двовір'я», на перший погляд, є цілком зрозумілим і не викликає жодних суперечностей. Його використовують тоді, коли мова йде про співіснування двох відмінних типів релігійного світогляду в свідомості людини. На рівні культури, ця особливість реалізується у своєрідному синтезі відмінних, а подекуди й протилежних релігійних та соціальних практик, що дає підстави для отождолення двовір'я з такою невід'ємною частиною культурного поступу людства як діалог. Особливістю останнього є не тільки толерантність та відкритість до іншої культури, але й прийняття та запозичення норм та цінностей, у підсумку чого відбувається взаємне збагачення культур та безперервний їх розвиток. Разом з тим, культурний діалог, можливий лише у випадках, коли в свідомості спільноти, сформувалися передумови для сприйняття новаторських ідей. В даному контексті, можна згадати ті колізії, які супроводжували трансляцію давньогрецької філософії в світогляд та освіту епохи Середньовіччя, або ж особливості поширення започаткованих Великою Французькою революцією ідей та принципів у Європі.

Аналогічні європейському культурному діалогу процеси, відбувалися й на вітчизняних теренах починаючи з найдавніших часів, досягнувши апогею свого розвитку в період запозичення та насадження візантійського світогляду та культури на києворуських теренах. Однак, на відміну від Європи, яка запозичуючи різні культурні зразки та стандарти, формувала власний світоглядний, ціннісний та культурний простір, християнізація Русі породжує особливу світоглядно-релігійну систему, що ідентифікуватиме себе з християнством, зберігаючи одночасно старі вірування та особливо обряди.

Амбівалентний характер християнізації Русі, зумовлювався рядом об'єктивних чинників, провідне значення серед яких відіграло те, що хрещення народних мас відбувалося насильницьким шляхом, а «нову віру було густо полито кров'ю українського народу» [13, с. 83]. Багато киян повтікало в глухі місця, в той час як охрещені сиділи мовчки, бо все що вони вміли в новій релігії – це викупатися в річці, християнського церковного обряду, зауважує І. Огієнко, вони не знали. Ще складнішим був процес християнізації поза Києвом. Це, з одного боку, було обумовлено відсутністю достатньої кількості священників, а з іншого, – спротивом населення: «коли приходило військо для охрещення, – пише І. Огієнко, – народ утікав і ховався по лісах, яких тоді було досить; а кого урядники таки встигли вхопити і охрестити той все одно тримався старої віри в загальному морі її, коли відходило військо... А з насильницького охрещення не робив собі клопоту» [13, с. 94].

Збереженню старої віри серед простонароддя значно сприяла й наявність великої кількості волхвів. Вони були представниками язичництва перед Богом, і посередниками Бога з людьми. Волхви походили з народу і жили поруч з ним, а тому їх агітація проти християнства була набагато міцнішою від аргументів хри-

стиян. Саме завдячуючи волхвам, пише І. Огієнко, «наш народ так уперто та довго боронив свою стару віру, а почасти доніс її й донині» [13, с.94].

Зауваження І. Огієнка, який підкреслює глибокий спротив народу проти нової віри, дають підстави стверджувати, що прихильниками двовір'я на руських теренах, не стільки широкі народні маси, як привілейовані верстви руського суспільства. Про це свідчать як зображення танцюючих жінок, скоморохів, птахів та звірів, рослин (популярним було зображення дерева життя) на коштовних прикрасах феодальної верхівки [2], так і письмові джерела на кшталт героїчних поем. Так, наприклад, у «Слові про похід Ігорів» написаному приблизно у 1185 – 1187 рр., тобто майже через двісті років після хрещення Русі, християнські мотиви залишаються «поодинокими вкрапленнями в текст твору», в той час як «язичницька міфопоетика є організуючим матеріалом для творчого задуму» [15]. Елементи язичницького світогляду проглядаються і в писаних у різні роки елементах київських літописів.

Глибoku вкоріненість двовір'я на руських землях з чіткою його інтенцією на язичництво підтверджують і поховальні обряди. З одного боку, як свідчать археологічні розвідки на українських теренах, традиційні для дохристиянської руської культури поховання в курганах зустрічаються ще досить тривалий час після хрещення Русі, а з іншого – навіть в сучасному поховальному обряді зустрічаються елементи язичницького світогляду – як відомо, поруч з небіжчиком завжди кладуть одяг, цінні для нього речі, прикраси тощо. Така практика повністю суперечить християнському світогляду, адже тут панує уявлення про те, що людина відходить до іншого світу з тим, з чим прийшла вона у цей світ, тобто без нічого.

Зі сказаного видно, що прийняття християнства не призвело до кардинальних змін не тільки у світогляді, але й побуті киеворуського суспільства. Адже, як свідчать численні приклади, в світогляді, як і раніше продовжує панувати язичництво. І навіть перші руські «християни, заперечуючи й відкидаючи стару віру, все ж не могли створити для своїх теологічних концепцій ніякої іншої категоріальної системи, крім тої, що вже існувала в традиційній вірі. Отже, весь понятійний апарат був використаний і перенесений до християнства зі старої віри, оскільки і наука, й філософія, і мистецтво все ще залишалися рідновірськими» [12, с. 76].

Змістовно близьку оцінку світоглядно-релігійної ситуації після хрещення Русі, знаходимо у праці М. Гальковського «Боротьба християнства з пережитками язичництва у Давній Русі». В цій роботі, вчений намагається показати, що населення середньовічної Русі достатньо швидко прийняло християнство, залишивши при цьому язичницькі звичаї та обряди. Особливо ж виразно, зауважує дослідник, дана тенденція проявилася на околицях великих міст, в сільських громадах та серед жінок. Збереження тут пережитків язичництва, відбувалося «... Не внаслідок наполегливого небажання жити по-християнськи, а внаслідок поганого знання християнського віровчення... Ієрархія таврувала народне двовір'я, але сам народ, двоєвірно жив, вважав себе істинно віруючим, не помічаючи і не знаючи, що в його житті багато язичницького...» [3, с. 142]. В свою чергу, на думку М. Матосян, вкоріненість язичництва серед жіноцтва була обумовлена тим, що дохристиянське давньоруське суспільство було орієнтовано на жінку: центром його релігії були жіночі богині, а його соціальна структура ґрунтувалася на ідеї рівності обох статей. В свою чергу, християнська церква з притаманною їй «чоловічою» ідеологією, зумовлювала спротив значної частини населення, й особливо жінок, проти нової віри [20, с. 337 – 338].

Запропоновані усіма згаданими дослідниками зауваження, не тільки розкривають не тільки своєрідність киеворуського світогляду, але й дають можливість пояснити причини того, чому, люди відкрито не чинили особливого опору християнству. Частіше за все, вони ідентифікували себе з християнами, навіть незважа-

ючи на те, що жили язичницьким життям, про що неодноразово писали освічені верстви тогочасного населення. «Бо хіба се не поганськи ми живемо, якщо в стрічу віримо? Адже якщо хто зустрине чорноризця, або [вепра]-одинця, або свиню, то вертається, – а чи не по-поганському є се?» [11]. Особливо виразно дана тенденція проявлялася в селах, оскільки за слушним зауваженням Є. Анічкова, двовір'я практично аж до XVII ст. було виключно міським явищем; селяни ж про християнство нічого не знали і зберігали свої землеробські культури. Боротьба за християнізацію селян тривала з XV до кінця XVII в. Багато язичницьких обрядів вижило, отримавши пізніше християнське осмислення [1, с. 303 – 307].

Зважаючи на сказане, маємо всі підстави стверджувати, що в руському світогляді тривалий час існувало три основні світоглядно-релігійні системи: християнство – його носіями залишалося переважно освічене православне духовенство; двовір'я, яке, з одного боку, яскраво проглядається в освічених колах привілейованих прошарків руського суспільства, а з іншого, – поширювалося в середовищі міського населення – останнє «не могло відразу відмовитися від старих язичницьких вірувань і «одногосно» сприйняти нову віру» [8] та язичництво – воно залишається домінуючим світоглядом у середовищі сільського населення практично до XVI ст., а подекуди і набагато довше.

Проникнення християнського віровчення у середовище простонароддя, особливо віддалених сільських районів, значною мірою було обумовлене занепадом руської державності та втратою православ'ям не тільки статусу державної релігії, але й морального авторитету в очах суспільства, що значною мірою обумовлювалося занепадом православної церкви, з одного боку, в результаті польсько-католицької експансії, а з іншого – повною деморалізацією нижчого православного духовенства та чернецтва, де «п'янство, буйство й розпуста – стали майже пересічними явищами» [4, с. 268]. Однак, саме ці здеморалізовані частини православного кліру – дяки, старці, ченці, «неосвічені попи» тощо, знизившись до рівня народних мас, організовували велику кількість напівцерковних груп, близьких до церковної традиції, але не тотожних їй [5].

Згодом розпочався зворотний процес – «рух догори, принесений епохою відродження православної церкви та її боротьбою за існування та зв'язані з тим силкування прив'язати, можливо, широкі круги до старої церкви: знайти в них свідомих її прихильників та оборонців» [5]. В цей час, не стільки православне духовенство, як активна частина міського православного населення, спрямованого на відродження, з одного боку, власної ідентичності, а з іншого – власних прав, починає прикладати всі зусилля для того, щоб зацікавити широкі маси руського населення в церковних звичаях, обрядах, традиціях тощо. Саме з цією метою вони починають шукати засоби, які б вражали почуття та уяву простонароддя, задовольняли їх моральні пошуки та вражали б дивами.

В ході поступового переосмислення старої обрядової практики під впливом християнського переказу, формувалася зовсім новий тип синкретичного світогляду, в якому поєднувалося непоєднане – язичництво та християнство накладалося одне на одне формуючи докорінно новий тип християнства – «українське народне православ'я». Останнє, на наш погляд, відрізнялося від принесеного на Русь, православ'я візантійського зразка не тільки відмовою від цезаропапізму, але, насамперед, синкретичністю, в якій органічно поєднувалися, нівелюючи внутрішнє протистояння, елементи християнської та язичницької культури. Зважаючи на це, маємо всі підстави говорити про умовність загальноприйнятого у сучасному інтелектуальному дискурсі терміну «двовір'я» [18, с. 297]. Адже, від самого початку виникнення цього терміну, його використовували й випадках, коли мова йшла про співіснування протилежних та протиставлених одна одній світоглядно-релігійних систем та відповідної їм обрядовості, в той час як формування «народного православ'я» постає результатом культурного діалогу двох кардиналь-

но протилежних світоглядних систем, у підсумку чого відбувається їх органічне поєднання.

Візуальним виявом світоглядного синкретизму українського народу, стала українська домашня ікона, яка у свідомості народу, поставала не тільки як оберіг людини та родини, але й відображала своєрідність онтологічних поглядів українського народу, постаючи при цьому засобом взаємозв'язку земного та небесного (божественного) світів. Народні іконописці, користуючись народною інтерпретацією християнського переказу, творили образи, які лише формально були пов'язані зі своїм церковним призначенням. «Одна з прикметних особливостей народного малярства, – пише В. Откович, – полягає в тому, що, в основному дотримуючись традиційної іконографії, митці з народу наповнювали її своїм світорозумінням, а багата творча уява мимоволі спонукала їх до відтворення соціальних і побутових реалій» [14, с. 12].

Зародившись приблизно у XVI ст., «народне православ'я», органічно увійшло в світогляд і побут українського народу, визначивши його життєвий цикл, ціннісну систему та обрядову практику. Більше того, зважаючи на наявність двох переривів «екзистенційного життя» української нації [10, с. 21], саме воно стало головним етнодемаркаційним чинником, що відділяв українців від сусідніх народів, формуючи підвалини для етнічного, а згодом і національного самоусвідомлення. Мабуть саме тому, супроти нього були спрямовані головні сили радянської влади в цілому, та Союзу українських безбожників, зокрема. Адже, лише зруйнувавши консервативний в своїй основі народний світогляд, його польовий календар та ментальну своєрідність українського народу, можна було реалізувати головну мету радянської ідеології – формування нової етнічної спільності – радянський народ.

Сьогодні немає підстав сумніватися в тому, що поставлена радянською владою мета, була успішно реалізованою. Адже, після голодомору (1932 – 33 рр.), етнічна та світоглядна самобутність українського народу була зруйнована – «безбожна» Україна, перетворилася на житницю Радянського Союзу, й не виявляла жодних ознак спротиву його ідеології. Радянські цінності, спосіб життя і навіть світогляд, стали органічною частиною світогляду українського народу. Здавалось, що українці, як тисячу років тому, починають швидко зраджувати батьківську віру, з радістю тавруючи те, що раніше було головною цінністю. Однак, така оцінка тогочасної ситуації була б аж надто спрощеною, адже, навіть та, здеморалізована частина українського населення, справою якою була боротьба з релігією, церквою та іконою, не змогла розірвати зв'язок з батьківською традицією. У підсумку цього, на місці ікон, де в період язичництва, стояли «діди», яких з часом змінили домашні ікони, з'явилися портрети «вождів народу», й насамперед Леніна і Сталіна. Аналогічно до того, як українці розпочинали усі важливі справи з хресної ходи – на поле, на випас худоби, до нареченої тощо, відтепер всі урочисті події супроводжують портрети тих, хто нищив батьківську традицію та сам народ. Дуже швидко вшанування «вождів народу» отримує дидактичне значення. Це особливо виразно проявляється у культурі Леніна та Н. Крупської – вони поступово у свідомості народу, займають місце, яке колись відводилося Христу та Богородиці, тобто перетворюються на моральні авторитети, взірці у яких мала навчатися молодь. Саме тому, їх портрети часто зустрічалися в усіх навчальних закладах, а діти розпочинаючи свою освіту вивчали вірш «Все починається в житті з малого», який у ще не сформованій свідомості трансформувався у молитву, чи своєрідне заклинання, спрямоване налаштувати дітей на заздалегідь сплановане самовдосконалення.

Запозиченою з попередньої звичаєвої традиції була й толока, яка в радянській період трансформувалася у велику кількість суботників та недільників. Вони організовувалися у відповідності з попередньою звичаєвою практикою – їх влаштували у випадках, коли необхідно була додаткова і безоплатна робоча сила,

спрямована на виконання певного завдання. Суботники та недільники потребували постійного ідеологічного підкріплення, а тому завжди очолювалися керівництвом різного рангу, а закінчувалися традиційною в Україні гостиною. Варто відзначити, що традиція гостин, в радянській Україні, прижилася чи не найбільше – в цей період, всі найбільші свята в житті людини, супроводжувалися звичаєм запрошувати додому на гостину, яка, на відміну від попередньої традиції, де запрошувалася переважно родина та куми, передбачала професійне чи партійне середовище – вони спрямовані були замінити традиційний для українського суспільства родинний уклад життя, тим самим зруйнувати стару світоглядну традицію та притаманну їй обрядову практику.

В цілому, немає підстав сумніватися в тому, що більшість українського населення, особливо після Великої вітчизняної війни, було дуже лояльним до радянських цінностей та ідеології, що яскраво засвідчують слова І. Дзюби: «після стількох гірких уроків історії, тепер, коли світоглядом українця неподільно став соціалістичний світогляд, спільний із світоглядом десятків народів великої соціалістичної співдружності» [6]. Однак, навіть це не стало підставою для нівеляції батьківської віри й особливо обрядової практики, адже, християнські цінності та обряди, продовжують жили в обрядовій практиці українського народу поряд з новоствореною радянською родинною та громадською обрядовістю. Особливо виразно цей феномен проявляється в селах, де народ продовжує святкувати традиційні християнські свята – Різдво, Водохреще, Великдень, Покрову тощо.

Не змінною тривалий час залишається й родинна обрядовість – родини, хрещення, панахида, весілля тощо. При чому, значна частина цих обрядів продовжує жити не лише в середовищі українського селянства, але партійної верхівки, яка потай дотримувалася ряду християнських звичаїв. Так, зауважує О. Тевікова, «у розпал антицерковної кампанії уряду (1961 р.) в окремих селах Волинської області було охрещено 100% новонароджених, здійснено 100% поховань і 95% вінчань за церковним ритуалом [14, арк. 4]... Загалом таїнство хрещення здійснювалося в сільській місцевості майже над усіма новонародженими, а поховання за церковним обрядом – у половині випадків» [19]. В той час, як селяни мали можливість здійснювати християнські таїнства вдома та в церкві, представники партійної верхівки часто здійснювали їх таємно – запрошуючи священника додому, або ж доручаючи цю справу батькам.

Збереження великої кількості елементів традиційної української обрядової практики в соціальній практиці радянського періоду, змусило партійне керівництво приділити значну увагу формуванню радянської родинної та колективної обрядовості. Так, починаючи з 60-х рр. ХХ ст. починають розроблятися сценарії шлюбної церемонії до якої хоч і залучаються й окремі елементи традиційного українського весілля, все ж вона набуває виключно світського характеру і відбувається урочисто в РАЦСі. Чільна увага приділяється й розробці нової родильної обрядовості. Так, звичай приходить на родини, зберігся практично без змін. В свою чергу, звичай ім'янаречення отримав світську форму, яка, як і весільний обряд, зберігала лише окремі елементи старої обрядовості. Зокрема, реєстрація новонароджених передбачала й реєстрацію «почесних батьків» («хресних батьків»), аналогічно до того, як обряд християнського хрещення супроводжувався вибором хресних батьків. У підсумку цього, інститут кумівства, зберігався у радянській культурі.

Чільне місце в обрядовій практиці українського народу посідали свята та церемонії пов'язані з професійною діяльністю. Так, в радянський період, офіційно вшановували «не тільки представників різних галузей виробництва, а й представників соціальної сфери. Практикувалося три підходи до визначення часу проведення професійного свята: 1) фіксована дата (як правило у річницю визначної для даної професії історичної події); 2) день означеного тижня певного

місяця (найчастіше неділя); 3) нефіксована на законодавчому рівні дата (виключено в сільському господарстві)» [19, с. 104].

Особливе ж значення надавалося святкуванню певних історичних подій. Ці свята були регламентовані державою й вважалися червоними датами радянського календаря. Провідне значення серед цих дат, безумовно надавалося Дню Перемоги, Дню міжнародної солідарності трудящих, Міжнародному жіночому дню (8 Березня) та Дню Радянської Армії (23 лютого). Ці свята, та пов'язані з ними ритуали, надовго увійшли у свідомість українського народу, ставши невід'ємною частиною річного циклу свят, навіть не зважаючи на те, що поступово втратили своє первинне символічне значення. Так, сьогодні, свято 8 Березня, у свідомості українського народу постає радше символом весни та ніжності, ніж днем солідарності жінок у боротьбі за повні політичні, економічні і соціальні права. В свою чергу, День міжнародної солідарності трудящих, втративши своє первинне значення перетворився на звичайнісінькі вихідні дні спрямовані на завершення польових робіт та весінній відпочинок молоді.

В цілому, зроблені нами зауваження, дають повне право говорити, що світогляд українського, насамперед, сільського населення радянського періоду, відзначається глибоким двовір'ям. Адже в цей час, аналогічно як і тисячу років назад, в свідомості українського народу, проявляється співжиття двох відмінних і несумісних світоглядів та практик. З одного боку, не викликає жодних сумнівів той факт, що значна частина українського населення, вірила в ідеали та цінності радянської системи, при цьому зберігаючи не тільки християнську віру, але й притаманну їй обрядовість. Свідомість народу, відзначалася внутрішнім конфліктом, який виявлявся у своєрідній роздвоєності приватного та громадського життя.

Висновки. Двовір'я – це світоглядно-релігійна система в межах якої співіснують два протилежні світогляди та відповідні їх соціальні чи релігійні практики, що зумовлює прояви відкритої чи прихованої напруги в колективному світогляді. Двовір'я притаманне перехідним періодам в розвитку культури, а тому нівелюється відразу після того, як з'являються передумови для культурного діалогу, в результаті якого зароджується нова світоглядна система, яка відзначаючись високим рівнем синкретизму, не зводиться до жодного з тих елементів, що лежали в основі її формування.

Експлікуючи вказані теоретичні узагальнення в конкретно-історичний вимір українського буття, є всі підстави говорити про те, що двовір'я на українських теренах вперше виразно проявилось в релігійному світогляді міського населення русичів, які ідентифікуючи себе як християни, зберігали обрядову практику язичництва. Кардинальні зміни в світогляді українського народу, відбуваються відразу після проникнення християнського переказу в світогляд широких народних мас – в цей час світоглядне протиставлення швидко нівелюється, в результаті чого відбувається синкретичне поєднання язичницьких та християнських мотивів та формуються передумови постановня «народного православ'я».

Вдруге прояви двовір'я в українському світогляді, виразно проявляються у ХХ ст. – в цей час в свідомості українського населення співіснують елементи «народного православ'я» з лояльністю до радянських цінностей, ідеалів та соціальної практики.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Аничков Е. Язычество и Древняя русь / Е. Аничков. – СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1914. – 386 с.
2. Гальковский Н. Борьба христианства с остатками язычества на Руси в 2-х тт.: Т.1 / Н. Гальковский. – Харьков, Епархиальная типография, 1916. – 376 с.
3. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: Опыт церковно-исторического исследования. В 2-х тт. / С. Голубев. – К.: Друк. «С. В. Кульженко» в Києві, 1898. – Т. 2. – 1054 с.
4. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. [Електронний ре-

сурс] / М. Грушевський. – К.: Либідь, 1994. –Т.4., Кн.1. – 336 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush414.htm> (дата звернення 20.04.2015) – Назва з екрана.

5. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? [Електронний ресурс] / І. Дзюба – К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. – 276 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm> (дата звернення 20.04.2015) – Назва з екрана.

6. Замалеєв А.Ф. Еретики и ортодоксы: Очерки древнерусской духовности / А. Ф. Замалеєв, Е.А. Овчинникова. – Л.: Лениздат, 1991. – 207 с.

7. Історія української культури у п'яти томах [Електронний ресурс] // Українська культура XIII – першої половини XVII. – К.: Наукова думка, 2001. – Т.2. – Розд.6. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult207.htm> (дата звернення 20.04.2015) – Назва з екрана.

8. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і заходом / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 1 - 9.

9. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу та нації (методологічні зауваги) / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 11-40.

10. Літопис Руський. Роки 1068 — 1073 [Електронний ресурс] // Ізборник. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/litop/lit09.htm> (дата звернення 20.04.2015) – Назва з екрана.

11. Лозко Г. Українське язичництво / Г. Лозко. – К.: Український центр духовної культури, 1994. – 98 с.

12. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви: У 2 т.: Т. 1 / І. Огієнко (архієпископ Холмський і Підляський). – Прага, Вид.-во Ю. Тищенко, 1942. – 236 с.

13. Откович В.П. Народна течія в українському живопису XVII-XVIII ст. / В. Откович. – Київ, «Наукова думка», 1990. – 96 с.

14. П'ятаченко С. Із спостережень над текстом «Плачу Ярославни» в «Слові о полку Ігоревім» [Електронний ресурс] / С. П'ятаченко // Народна творчість та етнографія. – 2003. - № 1-2. – С. 58 – 63. – Режим доступу: <http://sumynews.com/andrii-gybalko/469> (дата звернення 20.04.2015) – Назва з екрана.

15. Слово о плъку Игоревѣ [Електронний ресурс] // Ізборник. – Режим доступу: <http://izbornuk.org.ua/slovo/slovo.htm> (дата звернення 20.04.2015) – Назва з екрана.

16. Спасский А. История догматических движений в эпоху вселенских соборов. Т. 1. / А. Спасский – Сергиев Посад, 1906. – 648 с.

17. Стратонова Н. Двовір'я як феномен релігійної ідентичності Київської Русі / Н. Стратонова // Наукові записки. Серія «Культурологія». – Острого: видавництво Національного університету «Острозька академія». – [Вип. 7]. – 2011. – С. 294-303. – Режим доступу: http://eprints.ua.edu.ua/1433/1/stratonova_11092012.pdf

18. Тевікова О. В. Обрядовість населення України періоду хрущовської «відлиги» (1953-1964 рр.) / О. Тевікова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2012, вип. XXXIV. – С. 101 – 105.

19. Matossian M. K. In the Beginning, God was a Woman / M. Matossian // Journal of Social History. – 1973. – V. 6. – № 3. – P. 325-343.

REFERENCES:

1. Anichkov E. Yazychestvo i Drevnyaya rus'. – Spb.: Tipografiya M. M. Stasyulevicha, 1914. – 386 s.

2. Gal'kovskiy N. Bor'ba khristianstva s ostatkami yazychestva na Rusi v 2-kh tt.: T.1. – Khar'kov, Eparkhial'naya tipografiya, 1916. – 376 s.

3. Golubev S. Kievskiy mitropolit Petr Mogila i ego spodvizhniki: Opyt tserkovno-istoricheskogo issledovaniya. V 2-kh tt. – K.: Druk. «S. V. Kul'zhenko» v Kiïvi, 1898. – Т. 2. – 1054 s.

4. Hrushevskiy M. S. Istoriia ukrainskoi literatury: V 6 t. 9 kn. [Electronic resource]. – K.: Lybid, 1994. –Т.4., Кн.1. – 336 s. – Access mode: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush414.htm>

5. Dziuba I. M. Internatsionalizm chy rusyifikatsiia? [Electronic resource] – K. : Vydavnychiy dim «КМ Academia», 1998. – 276 s. – Access mode: <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm>

6. Zamaleev A. F., Ovchinnikova E. A. Eretiki i ortodoksy: Ocherki drevnerusskoy dukhovnosti – L.: Lenizdat, 1991. – 207 s.

7. Istoriia ukrainskoi kultury u piaty tomakh [Electronic resource] // Ukrainska kultura KhIII

– pershoi polovyny XVII. – K.: Naukova dumka, 2001. – T.2. – Rozd.6. – Access mode: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult207.htm>

8. Lysiak-Rudnytskyi I. Ukraina mizh Skhodom i zakhodom // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S. 1 - 9.

9. Lysiak-Rudnytskyi I. Formuvannia ukrainskoho narodu ta natsii (metodolohichni zauvahy) // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S. 11-40.

10. Litopys Ruskyi. Roky 1068 — 1073 [Electronic resource] // Izbornik. – Access mode: <http://litopys.org.ua/litop/lit09.htm>

11. Lozko H. Ukrainske yazychnytstvo. – K.: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury, 1994. – 98 s.

12. Ohienko I. Ukrainska tserkva: Narysy z istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy: U 2 t.: T.1 – Praha, Vyd.-vo Yu. Tyshchenka, 1942. – 236 s.

13. Otkovykh V.P. Narodna techiia v ukrainskomu zhyvopysu XVII-XVIII st. – Kyiv, «Naukova dumka», 1990. – 96 s.

14. Piatachenko S. Iz sposterezhen nad tekstem «Plachu Yaroslavny» v «Slovi o polku Ihorevim» [Electronic resource] // Narodna tvorchist ta etnohrafia. – 2003. - № 1-2. – S. 58 – 63. – Access mode: <http://sumynews.com/andrii-rybalko/469>

15. Slovo o rlyku Yhorev B [Electronic resource] // Izbornik. – Access mode: <http://izbornyk.org.ua/slovo/slovo.htm>

16. Spasskiy A. Istoriya dogmaticallykh dvizheniy v epokhu vselenskiikh soborov. T. 1. – Sergiev Posad, 1906. – 648 s.

17. Stratonova N. Dvoviria yak fenomen relihiinoi identychnosti Kyivskoi Rusi [Electronic resource] // Naukovi zapysky. Seriia «Kulturolohiia». – Ostroh: vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii». – [Vyp. 7]. – 2011. – S. 294-303. – Access mode: http://eprints.oa.edu.ua/1433/1/stratonova_11092012.pdf

18. Tievikova O. V. Obriadovist naseleння Ukrainy periodu khrushchovskoi «vidlyhy» (1953-1964 rr.) // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, 2012, vyp. XXXIV. – S. 101 – 105.

19. Matossian M. K. In the Beginning, God was a Woman // Journal of Social History. – 1973. – V. 6. – № 3. – P. 325-343.

Богомолец О. В., доктор медицинских наук, народный депутат Верховной Рады Украины (Киев, Украина), E-mail: iconsbogo@icloud.com

Феномены двоеверия и культурного диалога в украинской мировоззренческой традиции.

Аннотация. В статье показано, что двоеверие – это мировоззренчески-религиозная система в рамках которой сосуществуют два противоположных мировоззрения и соответствующие им социальные или религиозные практики, что приводит появлению открытого или скрытого напряжения в коллективном мировоззрении. Двоеверие присуще переходным периодам в развитии культуры, а потому нивелируется сразу после того, как появляются предпосылки для культурного диалога, в результате которого зарождается новая мировоззренческая система, которая отличается высоким уровнем синкретизма и не сводится к одному из тех элементов, что лежали в основе ее формирования.

Ключевые слова: двоеверие, диалог культур, мировоззренчески-религиозная система, язычество, православие, «народное православие»

Bogomolets O., doctor of medicine, MP, collector (Kyiv, Ukraine), E-mail: iconsbogo@icloud.com

Dual faith and cultural dialogue phenomena in Ukrainian ideological tradition.

Abstract. The article shows that dual faith – is ideologically-religious system within which two opposing worldviews and their corresponding social or religious practices coexist that causes expression of open or latent tension in the collective outlook. Dual faith inherent in the transition period in the development of culture, and so leveled as soon as there are preconditions for cultural dialogue, which resulted in a brand new worldview system, which marked with a high level of syncretism and is not limited to any of the items lying the basis of its formation.

Key words: dual faith, dialogue of cultures, ideologically-religious system, paganism, orthodoxy, «folk orthodoxy».